

Współczesny wizerunek Marcina Lutra w świetle wybranych filmów fabularnych

Martin Luther's modern image
in the light of the selected narrative films

Damian Belina

Na rok 2017 przypada pięćsetna rocznica początków reformacji – ruchu religijno-społecznego, który z jednej strony postawił sobie za cel odnowę chrześcijaństwa i powrót do jego korzeni, z drugiej przyczynił się do bolesnego, trwającego do dziś rozłamu w Kościele zachodnim. Pojęcie reformacji nieodwołalnie związało się z postacią Marcina Lutra, augustiańskiego mnicha i doktora teologii, który 31 października 1517 r. ogłaszając 95 tez przeciwko nadużyciom związanym z udzielaniem odpustów na zawsze stał się jej symbolem. Żaden spośród reformatorów nie może poszczycić się tak wielkim zainteresowaniem ze strony teologów i pisarzy, zarówno katolickich, jak i ewangelickich co Luter. Na temat żadnego z nich nie powstało również tak wiele filmów dokumentalnych oraz fabularnych. Pomimo tego, jak podkreślił historyk i religioznawca Jan Wierusz-Kowalski, po dzień dzisiejszy „pozostaje on postacią wciąż zagadkową, przykuwającą uwagę bogactwem kontrastów swej osobowości, trudną do zaszeregowania do określonej grupy typów religijności”¹.

Celem niniejszego artykułu jest próba ukazania współczesnego wizerunku Marcina Lutra, który funkcjonuje w sferze publicznej m. in. dzięki filmom bibliograficznym poświęconym jego osobie. Medialna sylwetka reformatora zależy w dużej mierze od wytworzonej w ciągu wieków przez pozostających w konflikcie katolików i protestantów własnej charakterystyki postaci Lutra oraz narosłych wokół niej stereotypów i wzajemnych niechęci. Dlatego w pierwszej części tekstu syntetycznie przybliżony zostanie katolicki i ewangelicki obraz Ojca Reformacji, zaprezentowane zostaną podstawowe różnice w sposobie jego prezentacji oraz wzajemne próby stworzenia ekumenicznego profilu tejże osoby, przy uwzględnieniu stanowisk obu stron po Soborze Watykańskim II. Następnie omówiona zostanie historia filmów fabularnych ukazujących dzieje i dokonania Marcina Lutra. W ostatniej części tekstu krytycznej analizie poddane zostaną filmowe kreacje niemieckiego reformatora w świetle obrazów: *Martin Luther* z 1953 r. (reż. Irving Pichel) oraz *Luther* z 2003 (reż. Eric Till).

¹ J. Wierusz-Kowalski, *Reformatorzy chrześcijaństwa*, Warszawa 1970, s. 224.

Obrońca wiary czy niszczyciel chrześcijaństwa? – katolicki i ewangelicki obraz Lutra

Nie da się zaprzeczyć, że na przestrzeni minionych pięciu wieków osobę Marcina Lutra oceniano w skrajnie różny sposób. Strona protestancka często gloryfikowała go jako wielkiego uczonego, wzór wszelkich cnót, niesprawiedliwie ocenionego herosa wiary². W tradycji ewangelickiej reformatorowi przypisywano często nader pozytywne cech określając go mianem „Żołnierza Chrześcijańskiego”, „Obrońcą wiary”, czy „Strażnikiem Ewangelii”³. Duchowni protestanczy nierazdo przyrównywali go do postaci biblijnych, takich jak m. in. Abraham, Elias, apostoł Paweł czy Jan Chrzciciel⁴.

Eksponowanie przede wszystkim pozytywnych atrybutów reformatora obecne jest w Kościele Ewangelicko-Augsburskim również współcześnie. W publikacjach na jego temat podkreślana jest jego pełna ufności wiara w Jezusa Chrystusa oparta na gruncie orędzia zbawczego zawartego w Piśmie Świętym⁵ oraz troska o „dzieło odnowy i reformy chrześcijańskiego Kościoła”⁶. Z wielkim uznaniem akcentowane są jego wykształcenie i erudycja, dzieła oraz dokonania na polu teologii⁷, a nawet „świętość”⁸.

Zgoła odmienny obraz reformatora ukształtował się w Kościele katolickim. Wraz z wybuchem reformacji Luter stał się synonimem herezji i bluźnierstwa – przyczyniły się do tego przede wszystkim pisma jego katolickich polemistów, które oprócz krytyki poglądów swojego adwersarza, zawierały liczne argumenty *ad personam* sformułowane agresywnym językiem. Nierzadko oskarżano go o tworzenie sekt i współpracę z diabłem⁹. Upatrywano w nim człowieka cechującego się niezwykłą podłością, egocentryka o psychopatycznych skłonnościach, który w żadnym wypadku nie mógł być narzędziem Boga¹⁰.

Tego typu obraz Marcina Lutra, jak i samego ruchu reformacyjnego funkcjonuje w Polsce również obecnie w niektórych środowiskach katolickich,

² Por. A. Szałajko, *Rzymskokatolicki a ewangelicki obraz Marcina Lutra*, Kraków 2013, s. 9.

³ Por. S. C. Napiórkowski, *Przemiany katolickiego obrazu Lutra*, w: *Z problemów Reformacji*, red. E. Ołtarzewska-Wieja, T. 6, Bielsko-Biała 1993, s. 37.

⁴ Por. W. Lemon, *Życiorys Doktora świętej teologii Marcina Lutra dla zborów polskich ewangelickich*, Katowice 1883, s. 73.

⁵ Por. M. Niemiec, *Nauka o usprawiedliwieniu w dialogu luterancko-rzymskokatolickim*, Bielsko-Biała 2011, s. 33.

⁶ Luteranie.pl, *Kim jesteśmy*, <http://old.luteranie.pl/pl/> [25.1.2017].

⁷ Por. Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP. *Marcin Luter*, <http://luter2017.pl/marcin-luter/> [25.1.2017].

⁸ Przy czym zaznaczyć należy, że w ujęciu luteranckim świętość rozumiana jest jako wiara i zaufanie w moc zbawczego dzieła Jezusa Chrystusa. Poprzez wiarę, człowiek staje się świętą świętością Boga. Por. Tenże, *Luter w historii*, <http://luter2017.pl/marcin-luter/historia/> [25.1.2017].

⁹ Por. J. Tazbir, *Obraz Lutra w dawnej Polsce*, „Człowiek i Światopogląd” 213(1983), nr 10, s. 12.

¹⁰ Zob. J. Maritain, *Trzej reformatorzy: Luter, Kartezjusz, Rousseau*, Warszawa 2005, s. 30-132.

uznających się za „ortodoksyjne”. Świadczy o tym m. in. fakt z jak wielką krytyką spotkał się w ubiegłym roku abp. Wojciech Polak, gdy znalazł się w składzie Komitetu Honorowego obchodów 500-lecia Reformacji. W mediach rozpisywano się o „szoku”¹¹ i „zaskoczeniu”¹² spowodowanym tym, że „prymas Polski świętuje rozłam w Kościele”¹³. Nie brakowało też bardziej skrajnych opinii mówiących o „upadku Kościoła w Polsce”¹⁴ oraz o „popęśnieniu aktu apostazji” przez arcybiskupa¹⁵.

Podobna krytyka spadła na papieża Franciszka, który według niektórych katolickich mediów w Polsce „świętował reformację”, biorąc udział w obchodach 500-lecia rozpoczęcia tego wydarzenia w szwedzkim Lund¹⁶. W tym kontekście nie zabrakło również daleko idących oskarżeń skierowanych pod adresem samego Ojca Reformacji, jak chociażby o to, że w trakcie swojej działalności „w systematyczny sposób dokonał satanizacji Boga”¹⁷ oraz, że „nie ma w całych dziejach chrześcijaństwa większego heretyka ponad Marcina Lutra”¹⁸.

W tym kontekście należy podkreślić, że próby przewyciężenia wypaczonego przez obie strony wizerunku reformatora, choć pokutuje on niestety do dziś, podjęto już w drugiej połowie XX wieku dzięki spotkaniom ekumenicznym. Na początku lat osiemdziesiątych Luterancko-Rzymskokatolicka Komisja ds. Dialogu i Jedności rozpoczęła prace nad wspólnym dokumentem na temat osoby i działalności Marcina Lutra. Tekst publikacji zatytułowanej *Marcin Luter – świadek Jezusa Chrystusa* został ogłoszony 6 marca 1983 r. z okazji pięćsetnej rocz-

¹¹ Zob. T. P. Terlikowski, *Szok! Prymas Polski świętuje 500-lecie rozłamu w Kościele*, <http://telewizjarepublika.pl/szok-prymas-polski-swietuje-500-lecia-rozlamu-w-kosciele,38505.html> [25.1.2017].

¹² Zob. Ba, *Zaskakująca decyzja prymasa: zasiądzie w Komitecie Honorowym obchodów 500-lecia Reformacji*, <http://www.pch24.pl/zaskakujaca-decyzja-prymasa--zasiadzie-w-komitecie-honorowym-obchodow-500-lecia-reformacji,46259,i.html#ixzz4WluLRAVh> [25.1.2017].

¹³ Zob. Ba, *Prymas Polski świętuje 500-lecie rozłamu w Kościele. Powołano skład Komitetu Honorowego*, <https://www.wprost.pl/kraj/10024928/Prymas-Polski-swietuje-500-lecie-rozlamu-w-Kosciele-Powolano-sklad-Komitecu-Honorowego.html> [25.1.2017].

¹⁴ Zob. Ba, *Upadek Kościoła w Polsce: antypolski abp Polak hucznie świętuje Marcina Lutra atak na Watykan*, <http://alternews.pl/uncategorized/upadek-kosciola-w-polsce-antypolski-abp-polak-hucznie-swietuje-marcina-lutra-atak-na-watykan/> [25.1.2017].

¹⁵ Zob. R. Pastwa, *Szukująca wypowiedź ks. profesora*, <http://lublin.gosc.pl/doc/3473614.Szukujaca-wypowiedz-ks-profesora> [25.1.2017].

¹⁶ Zob. T. P. Terlikowski, *Kolejna zaskakująca decyzja papieża. Świętowanie Reformacji w Szwecji*, <http://www.fronda.pl/a/terlikowski-kolejna-zaskakujaca-decyzja-papieza-swietowanie-reformacji-w-szwecji,64684.html> [25.1.2017]; Tenże, *Papież świętuje 500-lecie reformacji. Symbol współczesnego ekumenizmu?* <https://historia.dorzeczy.pl/religia/14149/Papiez-swietuje-500-lecie-reformacji-Symbol-wspolczesnego-ekumenizmu.html> [25.1.2017].

¹⁷ R. Pastwa, dz. cyt.

¹⁸ Tenże, *Wykład wygłoszony w Poznaniu 8 stycznia 2016 r. pt. „Chrześcijańskie fundamenty Europy”*, https://www.youtube.com/watch?v=V4P_S8tJW8k [25.1.2017].

nicy urodzin szesnastowiecznego doktora teologii¹⁹. Autorzy skupili się w nim zarówno na ukazaniu zasług Lutra jakże wniósł do rozwoju chrześcijańskiej myśli teologicznej, jak również ułomnościach jego charakteru, które przyczyniły się do rozpadu Kościoła²⁰. W podobnym tonie obraz niemieckiego reformatora został zaprezentowany w dokumencie wspomnianej wyżej Komisji pt. *Od konfliktu do komunii*, przygotowanym na wspólne upamiętnienie reformacji w 2017 r. Strona katolicka oficjalnie przyznała w tekście, że wizerunek Marcina Lutra w minionych czterech stuleciach kształtowany był głównie w oparciu o komentarze Jana Kochleusa, jednego z najzagorzalszych przeciwników Wittenberczyka. Kreował on Lutra na „niszczyciela chrześcijaństwa, deprawatora moralności i kacerza”²¹. Strona ewangelicka zaznaczyła natomiast, że dzięki włączeniu się w dialog z teologami katolickimi możliwe stało się przełamanie jednostronnego, konfesyjnego sposobu postrzegania Ojca Reformacji i podejście do niektórych aspektów własnej tradycji z większym krytycyzmem²².

Niemiecki reformator jako bohater filmów fabularnych

Zainteresowanie świata filmu postacią Marcina Lutra posiada już ponad stuletnią historię. Choć, jak zaznacza niemiecka historyk kultury Esther Wipfler ekranizacje opowiadające o życiu reformatora z Wittenbergi są przede wszystkim niemiecko-amerykańskim fenomenem²³. Znane są także wyjątki od tej reguły, do których należą australijski film *Luther* z 1964 r. (reż. Christopher Muir), brytyjski *Luther* z 1965 r. (reż. Alan Cooke), jugosłowiański obraz *Disput u noći* (reż. Milenko Maričić) z 1976 r., francusko-niemiecki *Frère Martin* (reż. Jean Delannoy) z 1981 r. oraz brytyjsko-amerykański *Martin Luther, Heretic* (reż. Jonathan Pryce) z 1983 r. Podkreślić należy, że w ciągu minionego stulecia stworzono osiemnaście pełnometrażowych filmów o Marcinie Lutrze²⁴.

Najstarszy znany obraz fabularny na temat Lutra powstał w Niemczech jeszcze przed I wojną światową tj. w 1911 r. pod tytułem *Doktor Martinus Luther*. Film jest niemy i trwa zaledwie 20 minut, a jego reżyser do dziś pozostaje nieustalony. W tytułową rolę wcielił się znany wówczas berliński aktor teatralny

¹⁹ Por. A. Szałajko, dz. cyt., s. 9.

²⁰ Zob. Luterańsko-Rzymskokatolicka Komisja ds. Dialogu i Jedności, *Marcin Luter – świadek Jezusa Chrystusa*, tłum. S. C. Napiórkowski, w: *Bliżej wspólnoty. Katolicy i luteranie w dialogu 1965-2000*, red. S. C. Napiórkowski, K. Karski, Lublin 2003, s. 273-281.

²¹ Tenże, *Od konfliktu do komunii. Luterańsko-katolickie upamiętnienie reformacji w 2017 roku*, tłum. D. Bruncz, Dziegielów 2013, s. 16.

²² Por. Tamże, s. 19.

²³ Por. E. P. Wipfler, *Filmstar Martin Luther. Projektionen einer Kult-Figur*, <http://luthermania.de/exhibits/show/esther-p-wipfler-filmstar-martin-luther> [29.1.2017].

²⁴ Zob. Tenże, *Martin Luther in Motion Pictures. History of a Metamorphosis*, Göttingen 2011, s. 37-64.

i filmowy Hermann Litt²⁵. Twórcy ekranizacji skoncentrowali się na przedstawieniu postaci reformatora już po zerwaniu przez niego relacji z Rzymem. Fabuła opowiada historię o romantycznym ślubie Lutra z Katarzyną von Bora oraz jego szczęśliwym życiu rodzinnym²⁶.

Kolejny film niemy ukazujący życie i dokonania Ojca Reformacji powstał w Niemczech dwa lata później. Jego reżyser Erwin Báron postanowił zatytułować obraz *Die Wittenberger Nachtigall* (Wittenberski Słowik) inspirowany wierszem szesnastowiecznego poety Hansa Sachsa²⁷ o tym samym tytule²⁸. Premiera filmu z Rudolfem Essekim w roli głównej odbyła się 1 września 1913 r. W przeciwieństwie do pierwszej ekranizacji jego akcja koncentruje się na przedstawieniu życia reformatora do momentu ślubu z Katarzyną von Bora. Dla wzmocnienia wątku romantycznego reżyser wprowadził do fabuły elementy niezgodne z rzeczywistością historią Marcina Lutra. W filmie Bárona przyszła żona reformatora poznaje go już w młodości i zakochuje się w nim. Z powodu nieścisłości historycznych, zgłaszanych przez katolików, berliński urząd cenzury filmowej zakazał w 1921 roku wyświetlania filmu, argumentując swoją decyzję tym, że może on zranić uczucia religijne. Na skutek odwołania złożonego przez reżysera jeszcze w tym samym roku postanowienie zostało złagodzone. W wyroku zaznaczono, że film nie powinien być wyświetlany osobom młodym²⁹.

Kolejne dwie niemieckie ekranizacje o wittenberskim reformatorze ujrzały światło dzienne w latach dwudziestych XX wieku. Pierwsza z nich *Martin Luther* w reżyserii Karla Wüstenhagena, który odegrał również tytułową rolę, miała premierę w 1923 r. w Monachium. Mimo, że film wielokrotnie pokazywano w Niemczech nie odniósł znaczących sukcesów, a w opinii teologów i krytyków filmowych okazał się wręcz niepowodzeniem³⁰. Znacznie większe zainteresowanie wzbudził *Luther – Ein Film der deutschen Reformation* z 1927 r. W przeciwieństwie do poprzednich filmów fabularnych ukazujących Lutra jako łagodnego uczonego, reżyser i scenarzysta Hans Kyser przedstawił główną postać jako wojownika i rewolucjonistę, który dzięki swojej niezłomnej walce o prawdę stał się prorokiem swojego czasu i bohaterem protestantyzmu³¹.

²⁵ Por. Tamże, s. 81.

²⁶ Por. Tenże, *Luther im Stummfilm. Zum Wandel protestantischer Mentalität im Spiegel der Filmgeschichte bis 1930*, „Archiv für Reformationsgeschichte” 2007(98), s. 169.

²⁷ Hans Sachs był zwolennikiem reformacji. We wspomnianym wierszu z 1523 r. wychwalał dokonania Marcina Lutra. Rok później opublikował prozą cztery dialogi, w których krytykował przeciwników reformacji. Zob. W. R. Berger, *Hans Sachs. Schuhmacher und Poet*, Frankfurt am Main 1994.

²⁸ Por. E. P. Wipfler, *Martin Luther in Motion Pictures...*, dz. cyt., s. 37.

²⁹ Zob. Filmprüfstelle Berlin, *Zensurenentscheidungen über den Film Die Wittenberger Nachtigall von Erwin Báron*, <http://www.difarchiv.deutsches-filminstitut.de/filme/f025857.htm> [28.1.2017].

³⁰ Por. E. P. Wipfler, *Luther im Stummfilm...*, dz. cyt., s. 178-179.

³¹ Por. Tenże, *Martin Luther in Motion Pictures...*, dz. cyt., s. 45-47.

Następne ekranizacje opowiadające historię niemieckiego reformatora powstały po II wojnie światowej. W 1953 r. odbyła się premiera pierwszego międzynarodowego projektu filmowego o Ojcu Reformacji pt. *Martin Luther* (reż. Irving Pichel), który przez długie lata cieszył się popularnością wśród ewangelików³² – zostanie on szerzej omówiony w dalszej części artykułu. Lata sześćdziesiąte przyniosły aż cztery nowe ekranizacje historii reformatora z Wittenbergi. W 1964 r. w Australii na podstawie sztuki teatralnej Johna Osborna ukazał się, wspomniany już czarnobiały obraz *Luther* (reż. Christopher Muir)³³. W roku 1965 odbyły się premiery brytyjskiego *Luther* (reż. Alan Cooke) oraz zachodniemieckiego *Der arme Mann Luther* (reż. Franz Peter Wirth)³⁴. Trzy lata później powstały dwa kolejne filmy – w USA *Luther* (reż. Stuart Burge) oraz w RFN *Der Reformator* (reż. Rudolf Jugert)³⁵.

W 1974 r. miała miejsce ekranizacja sztuki teatralnej Johna Osborna pt. *Luther* (reż. Guy Green). Tym razem w produkcję zaangażowali się filmowcy z Kanady, Wielkiej Brytanii i USA, a film zyskał duże uznanie na całym świecie. W przeciwieństwie do większości obrazów fabularnych z lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych w obrazie Greena nie zawarto pompatycznych scen. Sam Luter przedstawiony został nie jako rewolucjonista, a raczej jako człowiek rozdarty, walczący ze swoim wewnętrznym wahaniem i rozterkami, co do słuszności obranej przez siebie drogi³⁶.

Zainteresowanie świata filmu postacią Marcina Lutra zaczęło wzrastać w miarę zbliżania się pięćsetnej rocznicy jego urodzin przypadającej na rok 1983. Całą paletę ekranizacji historii życia Wittenberczyka z początku lat osiemdziesiątych poprzedził niespełna godzinny jugosłowiański obraz *Disput u noći* (reż. Milenko Maričić) z 1976 r. ukazujący dysputę pomiędzy Lutrem a Erazmem z Rotterdamu³⁷. W 1981 r. światło dzienne ujrzał francusko-niemiecki film *Frère Martin* (reż. Jean Delannoy). W 1983 r. tj. roku urodzin reformatora w RFN odbyła się premiera filmu *Martin Luther* (reż. Rainer Wolffhardt), podczas gdy w telewizji NRD wyemitowano pięcioczęściowy serial o identycznym tytule (reż. Kurt Veth). W tym samym roku powstał również brytyjsko-amerykański *Martin Luther, Heretic* (reż. Jonathan Pryce)³⁸. Ponadto w NRD w 1984 r. zekranizowano

³² Por. S. Bobowski, *Marcin Luter*, w: *Światowa Encyklopedia filmu religijnego*, red. M. Lis, A. Garbicz, Kraków 2007, s. 299.

³³ Zob. Ba, *Luther (1964)*, <http://www.imdb.com/title/tt0382817/> [28.1.2017].

³⁴ Zob. L. Ahlsen, *Der arme Mann Luther*, Gütersloh 1965.

³⁵ Zob. E. P. Wipfler, *Martin Luther in Motion Pictures...*, dz. cyt., s. 54-56; J. Horstmann, *Martin Luther. Zum Wandel des Luther-Bildes in der Geschichtsschreibung und im Film*, Schwerte 1983, s. 111.

³⁶ Por. T. Kycia, *Luter*, w: *Światowa Encyklopedia filmu religijnego*, red. M. Lis, A. Garbicz, Kraków 2007, s. 291.

³⁷ Zob. Ba, *Disput u noci (1976)*, <http://www.imdb.com/title/tt0200579/> [28.1.2017].

³⁸ Zob. E. P. Wipfler, *Martin Luther in Motion Pictures...*, dz. cyt., s. 57-59.

sztukę teatralną Dietera Forte *Martin Luther & Thomas Münzer oder Die Einführung der Buchhaltung* (reż. Dieter Forte) ukazującą spór między Lutrem a ruchem anabaptystów³⁹.

Kolejny, a zarazem ostatni jak do tej pory film fabularny o życiu i działalności niemieckiego reformatora powstał po niemalże dwudziestoletniej przerwie. Międzynarodowa superprodukcja *Luther* w reżyserii Erica Tilla z Josephem Fiennes w roli głównej weszła do kin w 2003 r.⁴⁰ Ekranizacja zostanie przeanalizowana w dalszej części niniejszego tekstu.

***Martin Luther* (1953) – wojownik wiary i bohater narodowy Niemiec**

Martin Luther w reżyserii Irvinga Pichela był pierwszą międzynarodową produkcją filmową na temat życia i działalności szesnastowiecznego reformatora. Amerykańska i zarazem światowa premiera filmu odbyła się 8 maja 1953 r.⁴¹ W Niemczech obraz zadebiutował dopiero po prawie dziesięciu miesiącach tj. 4 marca 1954 r.⁴² Ekranizacja była owocem współpracy Filmowej Produkcji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w USA (Lutheran Church Productions) oraz niemieckiego Towarzystwa Filmu Lutrańskiego (Luther-Film-Gesellschaft)⁴³. Trwający 105 minut obraz powstał w czarnobiałej konwencji.

Według zamierzeń reżysera produkcja miała być skierowana przede wszystkim do wyznawców Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, a w dalszej kolejności do innych denominacji protestanckich. Jej celem było wyjaśnienie przyczyn wystąpienia Marcina Lutra przeciwko różnego rodzaju nadużyciom obecnym w szesnastowiecznym katolicyzmie oraz umożliwienie widzom poznania znaczenia istoty ruchu reformacyjnego⁴⁴. W tytułową rolę wcielił się aktor irlandzkiego pochodzenia Niall MacGinnis znany m. in. z roli konkwistadora Juana de la Cosa w fabularyzowanym filmie *Christoph Columbus* z 1949 r., opowiadającym o historii odkrycia Ameryki⁴⁵.

³⁹ Zob. D. Forte, *Martin Luther & Thomas Münzer oder Die Einführung der Buchhaltung*, Berlin 1971.

⁴⁰ Por. S. Marklein, *Der Luther-Film*, „Loccumer Pelikan” 2004, nr 4, s. 100.

⁴¹ Zob. D. Chyutin, *Afterthoughts on Martin Luther (1953) and christian american Cinema*, <https://www.flowjournal.org/2013/05/afterthoughts-on-martin-luther-1953-and-christian-american-cinema/> [28.01.2017].

⁴² Zob. Ba, *Martin Luther (1953 film)*, [https://alchetron.com/Martin-Luther-\(1953-film\)-46685-W](https://alchetron.com/Martin-Luther-(1953-film)-46685-W) [28.1.2017].

⁴³ Zob. Ba, *Martin Luther (1953)*, <http://www.imdb.com/title/tt0046051/companycredits> [28.1.2017].

⁴⁴ Por. M. Cornick, *Modern film censorship: television, airlines, and home entertainment*, Omaha 2008, s. 19.

⁴⁵ Zob. Ba, *Niall MacGinnis*, <http://www.hollywood.com/celebrities/niall-macginnis-57797633/> [28.1.2017].

Akcja filmu obejmuje okres pomiędzy 1505 r. tj. czasem, gdy Marcin Luter decyduje się na wstąpienie do klasztoru augustianów, a 1530 r. w którym odbywa się sejm Rzeszy w Augsburgu – to właśnie podczas niego ogłoszona została podstawowa dla luteranizmu księga wyznaniowa tzw. *Konfesja augsburska*⁴⁶. Na wstępie zarysowana zostaje sytuacja historyczna panująca w Cesarstwie Niemieckim w pierwszych latach XVI wieku. Od samego początku w negatywnym świetle przedstawiono ówczesny Kościół, którego nauczanie bazowało przede wszystkim na ukazywaniu wiernym obrazów piekła. W zarysowanej w ten sposób rzeczywistości nawet Jezus jawi się widzowi jako bezwzględny, nieznający miłosierdzia sędzia. Kościół jest jedyną instytucją, która w świecie ogarniętym lękiem przed wiecznym potępieniem posiada moc wybawienia grzeszników spod władzy diabła. Umożliwia on wiernym ratunek udzielając różnych środków łaski, którą można osiągnąć przez sakramenty, kult relikwii i odpusty.

Po ok. 3 minutowym wprowadzeniu oczom widza ukazuje się postać młodego Marcina Lutra będącego wówczas studentem prawa na uniwersytecie w Erfurcie. Młodzieniec wchodzi do karczmy na spotkanie z przyjaciółmi, którym oznajmia, że rezygnuje z dalszych studiów prawniczych. Zapytany przez Jerzego Spalatina (Pierre Lefevre) – jego późniejszego zwolennika⁴⁷, o to co zamierza, Marcin odpowiada, że jeszcze nie wie, wyznaje jednak, że coś go dręczy.

Następna część filmu przedstawia już codzienne życie Lutra jako zakonnika. Widz ma możliwość uczestnictwa w jego ślubach zakonnych oraz Mszy prymicyjnej, którą celebruje z wielkim pietyzmem, doświadcza także rozterek egzystencjalnych głównego bohatera. Przyszły reformator nie może doznać spokoju, ciężko pracuje i poddaje się różnym praktykom pokutnym. Podczas jednej ze spowiedzi wyznaje swojemu prowincjałowi Janowi von Staupitzowi (John Ruddock), że „szukał Boga, będącego kochającym Ojcem, a znalazł gniewnego sędziego”. Przełożony decyduje się wysłać młodego zakonnika na studia, aby w ten sposób ukoić jego duchowe rozdarcie.

Postać Lutra przechodzi w trakcie filmu głęboką metamorfozę z lęklivego młodzieńca targanego strachem przed wiecznym potępieniem, poprzez poszukującego prawdy wykładowcę akademickiego, w pewnego swoich racji reformatora i bohatera narodowego⁴⁸. Punkt zwrotny następuje w 27 minucie akcji, kiedy to przyszły Ojciec Reformacji wyznaje Staupitzowi, iż odnalazł prawdę w Liście do Rzymian, stwierdzając, że do osiągnięcia zbawienia „człowiek potrzebuje jedynie Chrystusa, a nie relikwii i pielgrzymek”, zapisując na tekście Pisma Świętego symboliczne łacińskie słowo SOLA (tylko). Od tej pory Luter z wielką

⁴⁶ Zob. E. P. Wipfler, *Martin Luther in Motion Pictures...*, dz. cyt., s. 108-112.

⁴⁷ Spalatin jako sekretarz elektora Saksonii Fryderyka III Wettyna, zdobył jego poparcie dla Lutra jako wykładowcy teologii w Wittenberdze. Zob. M. Burkert, K. H. Röhl, *Georg Spalatin – Luthers Freund und Schutz*, Leipzig 2015.

⁴⁸ Por. E. P. Wipfler, *Filmstar Martin Luther...*, dz. cyt.

gorliwością podejmuje wzmożoną działalność kaznodziejską głosząc wiernym nowinę o „darmowym” zbawieniu. Kontynuuje swoje nowatorskie nauczanie mimo tego, że Spalatin ostrzega go, przed możliwymi konsekwencjami przywołując historię Jana Wiklifa, Hieronima Savonaroli oraz Jana Husa⁴⁹. Największą odwagę reformator demonstruje podczas sejmu Rzeszy w Wormacji, gdy został wezwany do odwołania swoich tez, praktycznie bez jakiegokolwiek dyskusji. Wówczas silnym głosem wykrzykuje słynną frazę: „Odwołać nie mogę, chyba, że by mi ktoś na podstawie Pisma Świętego dowiódł, że błędzę. Niech mi Bóg dopomóż. Amen”⁵⁰.

Niall MacGinnis jako Marcin Luter w filmie *Martin Luther* (1953). Źródło: <http://luthermania.de/exhibits/show/esther-p-wipfler-filmstar-martin-luther> [12.02.2017].

Wizerunek Lutra zaprezentowany w filmie z 1953 r. jest bardzo pozytywny. Jest on szukającym prawdy mędrcem, który sprawnie potrafi dowieść swoich racji i odważnie ich bronić. Jest on również daleki od siłowego rozliczenia się z Rzymem. Wypędza z Wittenbergi głoszącego radykalne poglądy Karlstadta (Allastair Hunter), którego kazania doprowadziły do licznych rozruchów i walk między katolikami, a zwolennikami reformacji⁵¹. Za jedyny fragment filmu przedstawiający Lutra w negatywnym świetle można uznać scenę, w której reformator ze złością pali bullę papieską, przeklinając biskupa Rzymu za szerzenie kłamstwa.

W zgoła odmienny sposób obraz Irvinga Pichela ukazuje przedstawicieli Kościoła katolickiego. Leon X (Philip Leaver) przedstawiony został jako próżny władca sprzedający tytuły kościelne w zamian za dobra materialne. Głównym celem przyświecającym jego pontyfikatowi była budowa nowej Bazyliki św. Piotra.

⁴⁹ Hieronim Savonarola oraz Jana Husa zostali posądzeni przez Kościół o głoszenie herezji i skazani na śmierć poprzez spalenie na stosie. Jan Wiklif nigdy nie został ekskomunikowany, jednak ok. 40 lat po śmierci reformatora na rządanie papieża Marcina V jego szczątki zostały spalone i wzucone do rzeki Swift. Zob. H. Herrmann, *Savonarola. Der Ketzer von San Marco*, München 1977; E. Drewermann, *Jan Hus im Feuer Gottes. Impulse eines unbeugsamen Reformators*, Ostfildern 2015; S. Lahey, *John Wyclif*, Oxford 2009.

⁵⁰ Por. M. Treu, *Martin Luther in Wittenberg. Ein biografischer Rundgang*, Sachsen-Anhalt 2006, s. 49.

⁵¹ Biografowie Andreasa Karlstadta potwierdzają, że głosił on poglądy o wiele bardziej radykalne od Lutra. Co doprowadziło do tumultów w Wittenberdze. Sam Karlstadt zdecydował się dołączyć do ruchu anabaptystów. Zob. C. A. Pater, *Karlstadt as the Father of the Baptist Movements*, Toronto-Buffalo-London 1984; R. Schuder, „*Ich kenne den Teufel!*“ *Martin Luther und sein Doktorvater Andreas Bodenstern aus Karlstadt*, Guben 2016.

Zdając sobie sprawę o krytycznym stanie papieskiego skarbcza postanawia wydać dekret umożliwiający sprzedaż odpustów. Gdy dowiaduje się o wystąpieniu augustiańskiego mnicha w Wittenberdze, jego największym zmartwieniem staje się to, że nauki Lutra znacznie obniżą mu przychody.

Zdecydowanie negatywną rolę w filmie z 1953 r. odgrywa postać dominikana Jana Tetzela (Alexander Gauge), który na zlecenie papieża zajmował się sprzedażą odpustów w Niemczech obiecując wiernym możliwość darowania wszelkich kar, nawet za grzechy jeszcze niepopelnione. Gdy tezy Lutra rozprzestrzeniają się na terenie Rzeszy, Tezel dając upust swojej wściekłości odgraża się, że doprowadzi do skazania reformatora na śmierć poprzez spalenie na stosie.

Za czarny charakter w ekranizacji Pichela należy uznać doktora Jana Ecka, który podobnie jak Tezel stawia sobie za cel ukaranie niemieckiego reformatora. Zarówno podczas dysputy w Lipku, jak i sejmu Rzeszy w Wormacji nie stara się bronić katolickiej nauki poprzez wskazywanie swojemu adwersarzowi dowodów teologicznych. Ograniczając się jedynie do wyzywania Marcina Lutra od heretyków i kacerzy, oraz przyrównywania jego poglądów do nauk Husa.

Spośród postaci reprezentujących katolicką stronę sporu pozytywne cechy można dostrzec jedynie u cesarza Karola V (Hans Lefebre), który gwarantuje Lutrowi nietykalność w Wormacji. W rozmowie z kardynałem Hieronimem Alejandro wypowiada słowa: „obiecałem mu sprawiedliwy sąd”, mimo iż hierarcha kościelny stwierdza, że nie ma obowiązku dotrzymania obietnic heretykowi. W jednej z końcowych scen filmu, pragnąc powstrzymać rozlew krwi i zapobiec podziałowi Niemiec, przyjmuje od ewangelików ich wyznanie wiary na sejmie Rzeszy w Augsburgu.

Jak podkreśla Sławomir Bobowski kreacje postaci przedstawione w filmie Pichela są jednostronne, ponieważ opierają się na tradycyjnych przekazach protestanckich, niekiedy odchodząc znacznie od wyników badań przeprowadzonych przez historyków⁵². Z tego powodu ekranizacja była wielokrotnie poddawana krytyce przez Kościół katolicki, co potęgowało spór pomiędzy dwiema konfesjami. W grudniu 1956 r., gdy po raz pierwszy planowano odtworzyć film w telewizji w Stanach Zjednoczonych archidiecezja Chicago doprowadziła do skutecznego zablokowania jego emisji⁵³, podczas gdy w Niemczech wikariusz generalny archidiecezji Kolonia przestrzegał katolickich nauczycieli religii, aby trzymali swoich uczniów z dala od filmu Pichela⁵⁴.

⁵² Por. S. Bobowski, *Marcin Luter...*, dz. cyt., s. 299.

⁵³ Por. M. Cornick, *Modern film censorship ...*, dz. cyt., s. 19-20.

⁵⁴ Por. D. Schmidt, „*Glaubenskriege*“ um Lutherfilme. *Der Reformator auf Leinwand und Bildschirm*, w: *Martin Luther. Reformator – Ketzer – Nationalheld? Texte, Bilder, Dokumente in ARD und ZDF. Materialien zu Fernsehsendungen*, red. F. Trapmann, M. Trapmann, München 1983, s. 264.

***Luther* (2003) – człowiek wyprzedzający swoją epokę**

Jesienią 2003 r. odbyła się światowa premiera biograficznego filmu *Luther* w reżyserii Erica Tilla. Obraz powstał na zlecenie ewangelickiej fundacji Thrivent Financial for Lutherans działającej w Stanach Zjednoczonych, przy współpracy producentów z Niemiec i Wielkiej Brytanii⁵⁵. Film nie jest szczegółową biografią niemieckiego reformatora, gdyż reżyser postanowił skupić się przede wszystkim na ukazaniu najbardziej brzemiennych w skutki wydarzeń dla historii chrześcijaństwa z początku XVI wieku. Ponadto życzeniem Tilla było przedstawienie portretu charakterologicznego głównego bohatera, który jak każdy człowiek popełnia błędy i podejmuje pochopne decyzje, manifestuje swój strach, niepewność, złość, ale też potrafi współczuć i okazywać miłosierdzie⁵⁶.

Akcja rozpoczyna się podczas burzy w 1505 r., kiedy to Luter (Joseph Fiennes) ze strachu przed uderzeniem pioruna przysięga Bogu, że jeśli tylko go ocali odda się w Jego służbę i zostanie zakonikiem. Choć decyzja młodego Marcina wydaje się nieprzemysłana, szybko wypełnia on swoje zobowiązanie i wstępuje do klasztoru. Już w drugiej scenie Luter przygotowuje się do swojej Mszy prymicyjnej, w której bierze udział jego ojciec. Neoprezbiter onieśmielony wzrokiem uczestników ceremonii nieopatrznie rozlewa Krew Pańską. Po Mszy Świętej zderwiony Luter rozmawia z ojcem, który wstydi się za syna i wypomina mu, iż ten nie wypełnił jego woli nie zostając prawnikiem. W kolejnych scenach widz doświadcza wewnętrznych rozterek głównego bohatera oraz jego strachu przed Bożą sprawiedliwością i wiecznym potępieniem, co potwierdza się w jednej z jego rozmów z ojcem duchownym Stauplitzem (Bruno Ganz), gdy Luter wykrzykuje słowa: „żyję w strachu przed Bogiem sędzią, który chce nas osądzić. Pragnę Boga miłosiernego, który mnie pokocha”. Prowincjał poleca mu, aby zwrócił się ku Chrystusowi, a znajdzie to czego szuka.

Duży wpływ na przyszłego reformatora ma wizyta w Rzymie, od tego momentu rozpoczyna się jego konflikt z Kościołem. Siedziba papieża została przedstawiona w filmie jako miejsce, w którym można kupić właściwie wszystko od relikwii i obietnicy zbawienia, aż po usługi towarzyskie. Sam Luter płaci dominikańskim mnichom za odpust w intencji dziadka. Jednak niszczy dokument obserwując tłumy biedaków oddających swoje ostatnie grosze odpustowym handlarzom. Później, już jako wykładowca teologii w Wittenberdze wyśmiewa praktyki proponowane przez Rzym na wykładach i przestrzega przed nimi wiernych w trakcie kazań.

Główny bohater wykazuje się odwagą, nie ma jednak pewności co do słuszności swoich działań. Początkowo żywi nadzieję, że papież zrozumie jego tezy,

⁵⁵ Zob. S. Marklein, *Der Luther-Film...*, dz. cyt., s. 104.

⁵⁶ Por. Ba, *Luther – Interview mit Regisseur Eric Till*, <http://www.kino-zeit.de/filme/luther-interview-mit-regisseur-eric-till> [04.02.2017].

i że przyczynią się one do wyrugowania nadużyć. Już po ekskomunice nałożonej na niego czyni sobie wyrzuty, że jego postulaty zostały nadinterpretowane przez Karlstadta⁵⁷, co doprowadziło do wojny chłopskiej i śmierci wielu tysięcy niewinnych osób. Ma świadomość, że doprowadził Kościół i Niemcy do rozdarcia. Widz niejednokrotnie może odnieść wrażenie, że postać Lutra zdaje się wyprzedzać swoją epokę pod względem prezentowanych przez niego idei, i właśnie dlatego nie zostaje on właściwie zrozumiany. Najlepszy przykład stanowi scena pochówku chłopca, który popełnił samobójstwo. Reformator zapewnia rodziców o Bożym miłosierdziu i mimo zakazów kościelnych oraz panującego wówczas powszechnie przekonania o bezwarunkowym potępieniu osób, które targnęły się na swoje życie, grzebie młodzieńca w poświęconej ziemi.

Miejscami można odnieść wrażenie, że postać Lutra przedstawiona została w sposób hagiograficzny. Gdy reformator udaje się na sejm Rzeszy w Wormacji tłumy wiwatują na jego cześć. Podobnie jest podczas przesłuchania, gdy mimo kilkukrotnych wezwań kardynała Aleandro (Jonathan Firth) Luter nie chce zrzec się swoich poglądów, znacząca część obecnych na sali podnosi okrzyki radości. Widz może odnieść mylne wrażenie, że większość Niemców niezależnie od statusu społecznego popierała idee Wittenberczyka.

Kościół katolicki ukazano w filmie jednoznacznie negatywnie. Papież Leon X. (Uwe Ochsenknecht) zaprezentowany został, jako człowiek mściwy, zainteresowany jedynie władzą, sztuką i polowaniami. Wspomniany już kardynał Aleandro (Jonathan Firth) wydaje się być zamknięty na jakąkolwiek dyskusję i argumenty, przez cały film szuka jedynie sposobu na zgładzenie niemieckiego buntownika. Jedną z najbardziej demonicznymi postaciami jest Jan Tetzl (Alfred Molina), który jest w stanie uciec się do każdego podstępów i oszustwa, aby tylko sprzedać biedakom odpusty. Cesarz Karol V przedstawiony został jako osoba niesamodzielną, naiwną i tchórzliwą, mimo iż z historii znany jest jako władca charak-

Joseph Fiennes jako Marcin Luter w filmie *Luther* (2003). Źródło: <http://luthermania.de/exhibits/show/esther-p-wipfler-filmstar-martin-luther> [12.02.2017].

⁵⁷ W filmie, Andrzej Karlstadt zostaje ukazany jako główny przywódca ruchu anabaptystycznego, podczas gdy w rzeczywistości głównym inspiratorem wojny chłopskiej był Tomasz Müntzer, którego postać nie została ujęta. Zob. E. Bloch, *Thomas Münzer als Theologe der Revolution*, Reclam-Leipzig 1989.

teryzujący się mądrością i inteligencją⁵⁸. Jedynym bohaterem, który nie popiera reformacji, a dostrzega konieczność reform w Kościele jest kardynał Kajetan (Mathieu Carrière). Podczas wyboru Leona X na papieża stwierdza, że katolicyzm powinien zostać zreformowany, a ten papież na pewno o to nie zadba. Podobnie pod koniec filmu, po śmierci biskupa Rzymu, w rozmowie z kardynałem Aleandro konstatuje, że „Kościół potrzebował Lutra, a nie Leona X”.

Zdaniem katolickiego teologa i medioznawcy Tomasza Kyci twórcy filmu nie do końca obiektywnie przedstawili prawdę historyczną. Pominięto w nim całkowicie etapy rozwoju reformacji, a także zaangażowanie i dokonania innych reformatorów jak Kalwin, Zwingli, Müntzer, czy Melancton, który ściśle współpracował z Lutrem⁵⁹. W filmie nie wyjaśniono również roli Marcina Lutra, jaką odegrał w czasie wojny chłopskiej (1524-1526)⁶⁰. W rzeczywistości były zakonnik nie pozostał w niej postacią neutralną i choć w pierwszej fazie konfliktu próbował pełnić rolę mediatora, to w 1525 r. potępił powstanie chłopów i poparł niemieckich władców⁶¹. Inną nieścisłością historyczną jest fakt, że podczas przesłuchania Lutra w Wormacji Hieronim Aleandro występuje w roli kardynała. Naprawdę nie brał on udziału w procesie reformatora i mimo że w tym czasie Aleandro pełnił funkcję nuncjusza apostolskiego na dworze Karola V, nominację kardynalską otrzymał dopiero w 1538 r. z rąk papieża Pawła III⁶².

* * *

Historia i działalność Marcina Lutra stały się inspiracją dla wielu twórców na różnych etapach dziejów rozwoju filmu, jako współczesnego środka wyrazu artystycznego. To głównie poprzez ich dzieła w popkulturze utrwalony został wizerunek Ojca Reformacji jaki znamy obecnie. Mimo, że filmy fabularne na temat osoby niemieckiego reformatora zrealizowane zostały głównie z inicjatywy środowisk protestanckich i można w nich dostrzec tendencje do zbytniego idealizowania postaci Lutra, nieścisłości historyczne, a także często jednoznacznie negatywny obraz Kościoła doby renesansu, to patrząc obiektywnie nie można zaprzeczyć, że zawierają one wiele elementów życiorysu Wittenberczyka, co do których dzięki ekumenicznym badaniom historycznym nie mają dziś wątpliwości zarówno teologowie luterkańscy, jak i katolicy. Analizowane w artykule ekranizacje *Martin Luther* (1953) oraz *Luther* (2003) ukazują Ojca Reformacji, jako człowieka charakteryzującego się głęboką religijnością, powodowaną – jak podkreślił Jan Pa-

⁵⁸ Por. T. Kycia, *Luter...*, dz. cyt., s. 291.

⁵⁹ Por. Tamże.

⁶⁰ Wojna chłopska jest uznawana za największe antyfeudalne powstanie chłopów w historii Niemiec. Zob. P. Blickle, *Die Revolution von 1525*, Monachium 2004.

⁶¹ Por. D. Liebelt, *Das religiöse Herrschaftsverständnis bei Martin Luther*, München 2008, s. 23.

⁶² Por. F. Reuter, *Der Reichstag in Worms von 1521/ Reichspolitik und Luthersache*, Worms 1971, s. 117.

wiel II poszukiwaniem odpowiedzi na pytania dotyczące wiecznego zbawienia⁶³. Autorzy filmów położyli nacisk na to, aby przypomnieć, iż pierwotnym zamiarem Marcina Lutera nie było dążenie do podziału Kościoła i stworzenie nowego wyznania, tylko chęć jego reformy i powrotu do źródeł⁶⁴, co mogłoby się stać, gdyby w pierwszej połowie XVI wieku doszło do szczerego dialogu między obiema stronami sporu. W każdej z opisanych ekranizacji niemiecki reformator przedstawiony został jako człowiek, który dał chrześcijaństwu impuls do poszukiwania istoty Słowa Bożego zawartego na kartach Pisma Świętego. Ponadto przyczynił się do ponownego odkrycia podstawowej prawdy mówiącej o tym, że zbawcze działanie Chrystusa jest całkowicie „darmowym” i niezasłużonym darem Bożym – a fakt, że Luter zasadniczo poprawnie odczytał naukę o usprawiedliwieniu zawartą w listach św. Pawła, został – jak zaznaczył Stanisław Celestyn Napiórkowski – potwierdzony również przez liczne badania katolickich biblistów⁶⁵.

Bibliografia:

- Ahlsen L., *Der arme Mann Luther*, Gütersloh 1965.
- Ba, *Luther – Interview mit Regisseur Eric Till*, <http://www.kino-zeit.de/filme/luther-interview-mit-regisseur-eric-till> [04.02.2017].
- Bobowski S., *Marcin Luter*, w: *Światowa Encyklopedia filmu religijnego*, red. M. Lis, A. Garbicz, Kraków 2007, s. 299.
- Chyutin D., *Afterthoughts on Martin Luther (1953) and christian american Cinema*, <https://www.flowjournal.org/2013/05/afterthoughts-on-martin-luther-1953-and-christian-american-cinema/> [28.01.2017].
- Cornick M., *Modern film censorship: television, airlines, and home entertainment*, Omaha 2008.
- Forte D., *Martin Luther & Thomas Münzer oder Die Einführung der Buchhaltung*, Berlin 1971.
- Hanc W., *Marcin Luter inaczej widziany...*, „Ład Boży” 1984, nr 2, s. 3.
- Jan Paweł II, *List z okazji pięćsetlecia urodzin Marcina Lutera*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 66.
- Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP, *Marcin Luter*, <http://luter2017.pl/marcin-luter/> [25.01.2017].
- Kycia T., *Luter*, w: *Światowa Encyklopedia filmu religijnego*, red. M. Lis, A. Garbicz, Kraków 2007, s. 291.

⁶³ Por. Jan Paweł II, *List z okazji pięćsetlecia urodzin Marcina Lutera*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Kraków 2007, s. 66.

⁶⁴ Por. Luterancko-Rzymskokatolicka Komisja ds. Dialogu i Jedności, *Marcin Luter – świadek Jezusa Chrystusa...*, dz. cyt., nr 2 i 13; A. Szałajko, dz. cyt., s. 62-63; W. Hanc, *Marcin Luter inaczej widziany...*, „Ład Boży” 1984, nr 2, s. 3.

⁶⁵ Por. S. C. Napiórkowski, *U podstaw teorii ekumenizmu*, w: *Kościół czy Kościoły. Wybrane zagadnienia z ekumenizmu*, red. L. Górka, S. C. Napiórkowski, Warszawa 1995, s. 176.

Lemon W., *Życiorys Doktora świętej teologii Marcina Lutra dla zborów polskich ewangelickich*, Katowice 1883.

Luterańsko-Rzymskokatolicka Komisja ds. Dialogu i Jedności, *Marcin Luter – świadek Jezusa Chrystusa*, tłum. S. C. Napiórkowski, w: *Bliżej wspólnoty. Katolicy i luteranie w dialogu 1965-2000*, red. S. C. Napiórkowski, K. Karski, Lublin 2003, s. 273-281.

Luterańsko-Rzymskokatolicka Komisja ds. Dialogu i Jedności, *Od konfliktu do komunii. Luterańsko-katolickie upamiętnienie reformacji w 2017 roku*, tłum. D. Bruncz, Dzięgielów 2013.

Marklein S., *Der Luther-Film*, „Loccumer Pelikan” 2004, nr 4, s. 100-104.

Napiórkowski S. C., *Przemiany katolickiego obrazu Lutra*, w: *Z problemów Reformacji*, red. E. Ołtarzewska-Wieja, t. 6, Bielsko-Biała 1993, s. 33-62.

Napiórkowski S. C., *U podstaw teorii ekumenizmu*, w: *Kościół czy Kościoły. Wybrane zagadnienia z ekumenizmu*, red. L. Górka, S. C. Napiórkowski, Warszawa 1995, s. 151-200.

Niemiec M., *Nauka o usprawiedliwieniu w dialogu luterańsko-rzymskokatolickim*, Bielsko-Biała 2011.

Schmidt D., „*Glaubenskriege*“ um Lutherfilme. *Der Reformator auf Leinwand und Bildschirm*, w: *Martin Luther. Reformator – Ketzer – Nationalheld? Texte, Bilder, Dokumente in ARD und ZDF. Materialien zu Fernsehsendungen*, red. F. Trapmann, M. Trapmann, München 1983, s. 258–276.

Szałajko A., *Rzymskokatolicki a ewangelicki obraz Marcina Lutra*, Kraków 2013.

Tazbir J., *Obraz Lutra w dawnej Polsce*, „Człowiek i Światopogląd” 213(1983), nr 10, s. 6-19.

Wierusz-Kowalski J., *Reformatorzy chrześcijaństwa*, Warszawa 1970.

Wipfler E. P., *Filmstar Martin Luther. Projektionen einer Kult-Figur*, <http://luthermania.de/exhibits/show/esther-p-wipfler-filmstar-martin-luther> [29.01.2017].

Wipfler E. P., *Luther im Stummfilm. Zum Wandel protestantischer Mentalität im Spiegel der Filmgeschichte bis 1930*, „Archiv für Reformationsgeschichte” 2007(98), s. 167–198.

Wipfler E. P., *Martin Luther in Motion Pictures. History of a Metamorphosis*, Göttingen 2011.

Słowa kluczowe:

Marcin Luter, film fabularny, wizerunek, popkultura, reformacja

Key words:

Martin Luther, narrative film, image, pop culture, reformation

Summary

The article is an attempt to show the Martin's Luther image which can be found in today's pop culture thanks to narrative films on reformer's life. In the first part the author tried to present closer the Catholic and Protestant image of Luther, pointing to basic differences and their possible causes. Further, synthetically discussed the history of films presenting the figure of the Father of the Reformation. In the last part of the text to a critical analysis were submitted reformer's film creations in the light of productions *Martin Luther* 1953. (Dir. Irving Pichel) and *Luther* 2003 (Dir. Eric Till).